

The First Garuda Museum and the Only One of ASEAN

Uattama Paphaphuthananan^{1*} Thutsapong Wongsawad¹ Thanakon Nimanong²
 and Atipong Kiddee²

¹ Faculty of Social Sciences and Education, Thongsook College, Thailand

² Faculty of Business Administration, Thongsook College, Thailand

* Corresponding author. E-mail: Uattama.p@gmail.com

ABSTRACT

The purpose of this article is to study the first Garuda Museum and the only one of ASEAN and the Garuda according to belief is prototype of empirical goodness. The Garuda Museum is collection of cultural heritage and stories of good deeds. Gratitude great honesty and sacrifice conservation continues good deeds It is source for learning. Cultivate good deeds, Through the display of the history of the Garuda in many dimensions and the display of the Royal Garuda. According to ancient Thai beliefs Garuda is believed to be the king of all birds. and is the vehicle of Lord Narai. Normally lives at Viman Chim Phli. It is in the form of half man, half eagle. Blessed with immortality weapon can destroy it. Even Indra's thunderbolt could only cause one of Garuda's feathers to fall off. Garuda or Garuda has many legends that have been passed down through the influence of religion for example, the Brahmin-Hindu religion believes that “Garuda” is semi-animal and is the divine vehicle of Lord Narayana. The great god who created everything on earth. Buddhism believes that “Garuda” is a half-bird god with great power and has been blessed with immortality weapon can destroy it. They live in the Himmaphan forest in the area of Wiman Chimphli at the foot of Mount Phra Sumeru at the top of the mountain is the Tavadueng heaven where Lord Indra resides and some legends mention the supernatural powers of Garuda that it is popular It is absolute authority. It is medium of prosperity, protect can remove all mystical and occult qualities, the ghosts were afraid and did not dare to approach.

Keywords: Garuda Museum, The First and the Only One, ASEAN

พิพิธภัณฑ์ครุฑแห่งแรกและแห่งเดียวของอาเซียน

อุตมะ ปภาภูธนันต์^{1*} ธรรมพงศ์ วงษ์สวัสดิ์¹ ธนกร นิ่มอนงค์² และ อธิพงษ์ คิตติ²

¹ คณะสังคมศาสตร์และศึกษาศาสตร์ วิทยาลัยทองสุข ประเทศไทย

² คณะบริหารธุรกิจ วิทยาลัยทองสุข ประเทศไทย

* Corresponding author. E-mail: Uattama.p@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาพิพิธภัณฑ์ครุฑแห่งแรกและแห่งเดียวของอาเซียน และพญาครุฑตามความเชื่อต้นแบบความดีเชิงประจักษ์ โดยพิพิธภัณฑ์ครุฑเป็นแหล่งรวบรวมมรดกศิลปวัฒนธรรมและเรื่องราวคุณงามความดี ความกตัญญูทศเวท ความซื่อสัตย์และเสียสละอันยิ่งใหญ่ การอนุรักษ์สืบสานความดี เป็นแหล่งเพื่อเรียนรู้ ปลุกฝังการทำความดี ผ่านการจัดแสดงเรื่องราวประวัติความเป็นมาของครุฑในหลายมิติและการจัดแสดงครุฑพระราชทาน ตามคติไทยโบราณเชื่อว่าครุฑเป็นเจ้าแห่งนกทั้งมวล และเป็นพาหนะของพระนารายณ์ ปกติอาศัยอยู่ที่วิมานฉิมพลี มีรูปเป็นครึ่งคนครึ่งนกอินทรี ได้รับพรให้เป็นอมตะ ไม่มีอาวุธใดทำลายลงได้ แม้กระทั่งสายฟ้าของพระอินทร์ก็ได้แต่เพียงทำให้ขนของครุฑหลุดร่วงลงมาเพียงเส้นหนึ่งเท่านั้น ครุฑ หรือ พญาครุฑ มีเรื่องเล่าขานหลายตำนานส่งผ่านต่อกันมาด้วยอิทธิพลของศาสนา เช่น ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเชื่อว่า “ครุฑ” เป็นสัตว์กึ่งโอปปาทิกะ และเป็นเทพพาหนะทรงของพระนารายณ์ มหาเทพผู้สร้างทุกสรรพสิ่งบนโลก พุทธศาสนาเชื่อว่า “ครุฑ” คือเทพครึ่งนก มีฤทธิ์มาก ได้รับพรให้เป็นอมตะ ไม่มีอาวุธใดทำลายลงได้ มีถิ่นที่อยู่อาศัยในป่าหิมพานต์บริเวณวิมานฉิมพลีเชิงเขาพระสุเมรุ ซึ่งบนยอดเขาเป็นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่สถิตของพระอินทร์ และบางตำนานกล่าวถึงอิทธิฤทธิ์พญาครุฑ ว่าเป็นเมตตามหานิยม เป็นสิทธินำพาอันเฉียบขาด เป็นสื่อความเจริญรุ่งเรือง ปกป้องคุ้มครอง สามารถลบล้างอาถรรพ์และคุณไสยทั้งปวง ฤทธิพิศพาจเกรงกลัวไม่กล้าเข้าใกล้

คำสำคัญ: พพิธภัณฑ์ครุฑ, แห่งแรกและแห่งเดียว, อาเซียน

© 2024 JAE: Journal of Applied Education

บทนำ

ด้วยประเทศไทยมีความหลากหลายของวัฒนธรรม ศาสนาและความเชื่อมาเป็นเวลาช้านาน มีการผสมผสานและสืบต่อกันมาผ่านการบันทึกเป็นอักขระ รูปภาพ สัญลักษณ์ ดังที่เห็นปรากฏอยู่ทั้งในสถานที่ ภาพวาด งานเขียน บทประพันธ์ งานวรรณกรรม จิตรกรรม งานศิลปะ รวมถึงการปฏิบัติผ่านพิธีกรรมสำคัญที่เกี่ยวข้องกับชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สิ่งหนึ่งที่ได้พบเห็นอยู่บ่อยครั้งจนเกิดความสนใจ คือ พญาครุฑ เพราะว่าจะไปที่แห่งใดก็จะสามารถพบสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพญาครุฑอยู่เสมอ อาทิ สิ่งของที่อยู่ใกล้ตัวที่สามารถพบได้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ ธนบัตร บัตรประชาชน หนังสือเดินทางประเทศไทย หรือเอกสารราชการ หรือกระทั่งสามารถพบเห็นพญาครุฑในรูปแบบของตราตั้ง ที่ประดับอยู่บนอาคารสำนักงาน ห้างร้าน หรือพบประดับอยู่บนหน้าบันพระอุโบสถของวัดในรูปแบบของนารายณ์ทรงครุฑ หรือ นารายณ์ทรงสุบรรณ ตลอดจนถึงความสำคัญของตราพญาครุฑ ที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนา บุคคลสำคัญ และสถาบันพระมหากษัตริย์ จะเห็นได้จากตราแผ่นดินที่เป็นรูปพระครุฑพ่าห์ ตราลัญจกรประจำรัชกาล (ราชาศัพท์ : พระราชลัญจกร) อันเป็นตราประจำพระองค์ของพระมหากษัตริย์ไทย ในแต่ละรัชกาลใช้ในประทับในเอกสารสำคัญ อันแสดงถึงพระราชอำนาจในการปกครองบริหารราชการแผ่นดิน หรือเป็นสัญลักษณ์ที่ทรงเป็นพระประมุขของประเทศชาติ

“พิพิธภัณฑ์ครุฑ โดยธนาคารทหารไทยชนชาติ” ก่อตั้งขึ้นโดยเริ่มจากการที่ธนาคารชนชาติได้รวมกิจการกับธนาคารนครหลวงไทย จำกัด (มหาชน) เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2554 ซึ่งธนาคารนครหลวงไทยนั้น เป็นธนาคารที่มีการดำเนินกิจการมากกว่า 70 ปี และได้รับพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานเครื่องหมายครุฑพ่าห์หรือตราครุฑพระราชทานให้ธนาคารนคร

หลวงไทยเพื่อเป็นเครื่องแสดง ความน่าเชื่อถือทางการเงิน ตามคุณสมบัติกิจการนั้นมีฐานะการเงินดี ไม่มีหนี้สินล้นพ้นตัว ประกอบกิจการโดยสุจริตและไม่ขัดต่อกฎหมาย ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน มาติดตั้งอยู่ที่สำนักงานใหญ่และสาขาต่างๆ ตั้งแต่ปี 2484 ซึ่งภายหลังการรวมกิจการกับธนาคารธนชาติ ในปี 2554 ธนาคารธนชาติได้ตระหนักถึงคุณค่าและเล็งเห็นความสำคัญขององค์ครุฑพระราชทานที่มีความผูกพันและความศรัทธากับคนไทย รวมทั้งยังเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระมหากษัตริย์ของไทย จึงได้มีการอัญเชิญองค์ครุฑจากสำนักงานและสาขาต่างๆ นำไปประดิษฐานยังศูนย์ฝึกอบรมธนาคารธนชาติ ซึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลบางปู จังหวัดสมุทรปราการ ทั้งยังเป็นความประจวบเหมาะอย่างยิ่งไม่คาดคิด ที่แปลงอาคารศูนย์ฝึกอบรมมีปีก 2 ข้าง คล้ายพญาครุฑกำลังกางปีก และก่อตั้งเป็น พิพิธภัณฑ์ครุฑ ร้อยเรียงเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวกับองค์ครุฑในรูปแบบสื่อผสมผสาน (Multimedia) โดยยึดความเข้าใจพื้นฐานของคนไทยที่มีต่อองค์ครุฑ จากความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเป็นหัวใจหลัก ในพิพิธภัณฑ์ได้มีการออกแบบและสร้างสรรค์สถานที่ ให้ผู้เข้าชมได้ทราบถึงความ เป็นมาของครุฑตามตำนาน ทั้งในเชิงพุทธและพราหมณ์ โดยสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ครุฑกับสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เพื่อเฉลิมพระเกียรติ “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9” เนื่องในวโรกาสครบรอบ 84 พรรษา ในปีนั้น

ภาพที่ 1 พิพิธภัณฑ์ครุฑ จังหวัดสมุทรปราการ

ต่อมาปี 2564 ที่เอ็มบี ได้รวมกิจการกับธนาคารธนชาติ เป็นธนาคารทหารไทยธนชาติ จำกัด (มหาชน) หรือ ทีเอ็มบี ธนชาติ สานต่อคุณค่าของพิพิธภัณฑ์ครุฑ โดยได้ปรับปรุงบูรณะพิพิธภัณฑ์ พร้อมเปิดให้เยาวชนและบุคคลทั่วไปได้เข้าชม พิพิธภัณฑ์ครุฑเป็นครั้งแรก ตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2565 เพื่อส่งเสริมให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์จุดประกายแหล่งเรียนรู้ ต่อยอดการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทยอย่างยั่งยืน

คติจักรวาล คือ แนวคิดการกำเนิดโลกจากความเชื่อของคนโบราณ มีอิทธิพลความเชื่อปรากฏทั้งในศาสนา พราหมณ์-ฮินดู และศาสนาพุทธ ทั้งยังใช้เป็นระบบการวางผังทางสถาปัตยกรรมของวัดวาอารามต่างๆ ในประเทศไทย เมื่อผนวกรวมกับความเชื่อแบบสมมุติเทวราชาของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งถือว่ากษัตริย์ คือ องค์อวตารของพระนารายณ์ กับคติทาง พุทธศาสนาเป็นกษัตริย์ผู้ทรงจุดจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์แล้ว คติจักรวาลนี้ จึงมีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางจักรวาล และเป็น ที่ประทับของเทพสูงสุด ในศาสนาพราหมณ์ คือ ที่ประทับของพระอิศวร ขณะที่ศาสนาพุทธ คือ ที่ประทับของพระอินทร์ รอบ เขาพระสุเมรุรายล้อมรอบด้วยเขาสัตตบริภัณฑ์ทั้งเจ็ด เขาบริวารเหล่านี้ตั้งอยู่บนมหาสมุทร เรียกว่า “มหานทีสี่พันดร” ซึ่งมี ลักษณะคล้ายวงแหวน 7 ชั้น กั้นระหว่างเขาแต่ละชั้น ห่างออกไปรอบนอกประกอบด้วยแผ่นดินของมนุษย์ 4 ทิศ 4 ทวีป มี หน้าตาตามสัณฐานแตกต่างกันไป อันได้แก่

อุตตรกุรทวีป	อยู่ทางทิศเหนือ	มีสัณฐานสี่เหลี่ยม
บูรพทวีป	อยู่ทางทิศตะวันออก	มีสัณฐานกลมดั่งพระจันทร์ทรงกลด
อมรโคยานทวีป	อยู่ทางทิศตะวันตก	มีสัณฐานดั่งจันทร์เสี้ยว

ชมพู่ทวีป อยู่ทางทิศใต้ของเขาพระสุเมรุ มีสัญญาณเป็นวงรี

คนไทยเรายึดถือชมพู่ทวีปว่าเป็นดินแดนที่ตนอาศัยอยู่ครั้งหนึ่งตามไตรภูมิโกภ อีกครั้งหนึ่ง คือ ดินแดนหิมพานต์ อยู่ก่อนไปทางทิศเหนือ มีความลึกลับน่าอัศจรรย์ใจ คล้ายดินแดนในฝันและเป็นที่ปรารถนาถึงของเหล่าผู้คนว่า ครั้งหนึ่งในชีวิตจะสามารถไปเยือนได้ (พิพิธภัณฑศรุต, 2554)

ตำนานเรื่องราวเกี่ยวกับพญาครุฑ

เมื่อกล่าวถึง “พญาครุฑ” หลายท่านอาจจะคิดถึงตำนานเรื่องเล่า วรรณคดี ศาสนาหรือสัตว์ในนิทานหิมพานต์ หรือนึกถึงนกขนาดใหญ่ที่มีกำลังมาก มีอิทธิฤทธิ์ มีอำนาจ ในเชิงของการเป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมายด้านพลังกำลัง อำนาจ บารมี หรือด้านความศักดิ์สิทธิ์ หลายท่านอาจจะรู้สึกว่าการเรื่องราวของพญาครุฑนั้นอยู่ไกลตัวหากมิได้ให้ความสนใจหรือศึกษาอย่างจริงจัง แต่หากได้สังเกตก็จะพบว่าสัญลักษณ์พญาครุฑเป็นสิ่งที่สามารถพบเห็นได้อยู่เป็นประจำ และปรากฏอยู่ตามสถานที่ต่างๆ ประดับตราตั้งตามอาคาร เช่น ห้างร้าน อาคารสำนักงานต่างๆ หรือสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวของทุกท่านมาก เช่น ธนบัตร บัตรประชาชน หนังสือเดินทางประเทศไทย โฉนดที่ดินและเอกสารราชการ ตลอดถึงในชีวิตประจำวันของคนไทย ก็ล้วนมีความคุ้นเคยกับสัญลักษณ์พญาครุฑมาเป็นเวลายาวนานโดยที่อาจจะไม่ทันได้ระลึกถึง

คาราวรรณ เกตวัลห์ (2563) กล่าวถึง “พญาครุฑ” ได้ถูกนำมาใช้เป็นสัญลักษณ์ตราแผ่นดิน ดังที่ได้พบเห็นเป็นสัญลักษณ์รูป “พระครุฑพ่าห์” เป็นพระราชลัญจกรประจำพระองค์ของพระมหากษัตริย์ไทยรัชกาลต่างๆ อีกทั้งยังพบปรากฏบนเอกสารที่ออกโดยหน่วยงานราชการไทย และธนบัตรไทย รวมถึงรูปแบบของงานศิลปกรรมทั้งภาพวาด รูปปั้น งานศิลปะรูปแบบต่างๆ รวมถึงงานสถาปัตยกรรม เช่น หน้าบันพระอุโบสถวัดต่างๆ ที่มักปรากฏเป็นรูปนารายณ์ทรงสุบรรณ (ครุฑ) และตราครุฑหน้าอาคารสำนักงานต่างๆ ที่ได้รับพระราชทาน เป็นเครื่องหมายตั้งร้าน ที่เรียกว่า “ตราตั้งห้าง” อีกทั้งในเชิงสัญลักษณ์ที่มีการกล่าวว่า ครุฑเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นผู้นำ นอกเหนือจากความเชื่อเรื่องอำนาจ บารมี และความศักดิ์สิทธิ์แล้ว ยังแสดงถึงสิทธิอำนาจอันยิ่งใหญ่ ดังที่มีผู้ทำการศึกษาเรื่อง ครุฑ : คุณสมบัติผู้นำ โดยศึกษาจากตำนานกำเนิดพญาครุฑและเชื่อมโยงกับความเป็นผู้นำทั้ง 5 ด้าน ดังที่จะกล่าวถึงต่อไป

ตำนาน เรื่องเล่าความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับพญาครุฑจากการศึกษาตำนานความเป็นมาของพญาครุฑ จากหนังสือ บทความ งานวิจัย และเว็บไซต์และงานวิจัยต่างๆ พบว่าเรื่องราวของพญาครุฑมีการจดบันทึกและมีการถ่ายทอดเป็นเรื่องเล่า และความเชื่อสืบต่อกันมาเป็นเวลายาวนาน เรื่องราวของพญาครุฑนั้นพบว่ามีกล่าวถึงทั้งในศาสนาฮินดู ศาสนาพราหมณ์ และพระพุทธศาสนา ที่การบันทึกอยู่พระไตรปิฎก สุตตันตปิฎก รวมถึงความเชื่อของชนชาติต่างๆ ที่มีมาช้านาน เช่น มลายู ขอม อินเดีย ทิเบต และมีบันทึกไว้อย่างชัดเจนในศาสนาฮินดูและในรูปแบบของงานศิลปะรูปแบบต่างๆ ทั้ง ภาพวาด งานปั้น และงานแกะสลัก เป็นต้น

พญาครุฑกับศาสนาฮินดู

กนกฉัตร เทวารักษดา (2565) กล่าวถึง พญาครุฑที่บันทึกไว้อย่างชัดเจนในศาสนาฮินดู ได้กล่าวถึง องค์พญาครุฑนามว่า “ไวนเตยะ” ตามตำนานกล่าวว่าครุฑกับนาคเป็นพี่น้องกัน คือเป็นโอรสของพระฤๅษีกัศยปมุนีแต่ต่างมารดากัน โดยนาคเป็นบุตรของนางกัทธู และพญาครุฑเป็นบุตรของนางวินตา ตำนานกล่าวว่า พระฤๅษีกัศยปมุนีที่ได้บำเพ็ญเพียรจนมีพลังอำนาจมากได้ให้พรกับภรรยาทั้งสอง โดยนางกัทธูได้ขอให้ตนได้มีโอรสเป็นนาคหนึ่งพันตัว ที่มีความเก่งกล้าและสามารถแปลงกายได้ทุกตัว ส่วนนางวินตาที่ขอพรภายหลัง ด้วยความอิจฉาริษยา จึงขอพรให้นางมีบุตรแค่สองพระองค์แต่มีฤทธิ์เดชมากกว่าพญานาค มีพลังอำนาจสูงสุดหาใครเทียบมิได้ ต่อมาทั้งสองได้คลอดบุตรออกมาเป็นไข่ นางกัทธูได้ลูกมาเป็นพญานาคหนึ่งพันตัวตามที่ขอ ส่วนนางวินตาเมื่อเวลาล่วงมาห้าร้อยปี แล้วไข่ยังไม่แตก นางจึงทุบไข่ออกดูหนึ่งในไข่ปรากฏว่าไข่ที่นางทุบมีพระโอรสออกมาแต่มีลำตัวเพียงครึ่งบนยังไม่ครบสมบูรณ์ช่วงล่าง นางจึงตั้งชื่อว่า “พระอรุณ” และด้วยความแค้นมารดาที่ทำให้ตนมีกายไม่ครบ พระอรุณจึงได้สาปแช่งให้มารดาของตนเป็นทาสรับใช้นางกัทธูและลูก ส่วนไข่อีกฟองหากครบกำหนดห้าร้อยปี เมื่อไหร่จะแตกออกและช่วยมาปลดปล่อยมารดา จากคำสาปได้เอง เมื่อกล่าวเสร็จก็ได้ไปเป็นสารให้พระสุริยาทิพย์ (พระอาทิตย์) จึงเรียกแสงแรกของวันว่า “แสงอรุณ” ต่อมาเมื่อเหตุการณ์ที่ทำให้นางกัทธูได้ทำทาส

นางวินตาวา ม้าอุจโรศรพที่เกิดจากการกวนเกษียรสมุทรเป็นม้าสีอะไร หากใครทลายผิดต้องมาเป็นทาสรับใช้อีกฝ่าย นางวินตาทายว่าสีขาว ซึ่งเป็นสีที่ถูกต้อง แต่นางก็ทูลที่ทลายว่าสีดำ ซึ่งเมื่อนางได้รู้ว่าตนจะทลายผิด ก็ได้ให้พญานาคบุตรของนางแปลงเป็นม้าสีดำ ทำให้นางวินตาดังตกเป็นทาสนาง จนระยะเวลาผ่านไปอีกหนึ่งห้าร้อยปี ไขใบที่สองของนางวินตาได้แตกออกเป็น “พญาครุฑ” ผู้ที่มีร่างกายใหญ่โต มีแขนขาเหมือนคน แต่เมื่อกางแขนออก จะมีปีกทั้งสองข้าง เมื่อกางปีกออกจะกว้างขวางจรดแผ่นฟ้า ส่วนหัวเป็นนกอินทรี ตามตัวมีสันสวยงาม กายเป็นสีทอง กระพริบตาแต่ละครั้งดังฟ้าแลบ เมื่อพญาครุฑรู้ว่า มารดาของตนได้รับความลำบากจากการเป็นทาสรับใช้ของนางกัทรุและลูก ด้วย “ความกตัญญู” ของพญาครุฑจึงไปขอให้นางกัทรุปลดปล่อยมารดาของตน นางกัทรุจึงได้ให้พญาครุฑไปนำเอาน้ำอมฤต ที่เป็นน้ำดื่มที่อยู่บนสวรรค์ หากใครได้ดื่มจะเป็นอมตะมาให้ตนและลูก พญาครุฑจึงได้เดินทางเหาะไปสวรรค์ ก่อนเดินทางพระฤๅษีก็ศยปมณีได้แนะนำให้ไปจับพญาเต่าและพญาช้างที่กำลังต่อสู้กันไม่รู้แพ้รู้ชนะ สร้างความเดือดร้อนไปทั่วมาาก่อนเดินทาง เพื่อสร้างพลังที่แข็งแกร่ง พญาครุฑจึงใช้กรงเล็บที่แข็งแรงจับทั้งสองไว้อย่างง่ายดาย แต่ด้วยน้ำหนักที่มากเกินไปจึงทำให้ต้นไทรใหญ่หักโค่น ซึ่งต้นไทรนี้เป็นที่อยู่อาศัยของ “พลาชิลยะ” หรือเหล่าพราหมณ์แคะ ซึ่งมารดาของพญาครุฑได้เคยสั่งสอนไว้ว่าให้เคารพเหล่าพราหมณ์และห้ามกินเป็นอาหาร เมื่อต้นไทรหักลง พญาครุฑจึงยกเอาต้นไทรไปไว้ที่ปลอดภัย บรรดาพราหมณ์แคะจึงได้สรรเสริญและได้ให้พรว่า “ต่อไปนี้ขอให้พญาครุฑมีกำลังที่กล้าแข็ง มีพลังอำนาจเหนือใคร และคิดทำอะไรจะสำเร็จด้วยดี” จึงทำให้พญาครุฑเดินทางไปยังน้ำอมฤตที่สรวงสวรรค์โดยขณะเหวตาททั้งหลายที่เฝ้าบ่อน้ำอมฤต และระหว่างเดินทางกลับมาช่วยมารดาก็ได้พบกับพระนารายณ์ เมื่อพระนารายณ์ได้เห็นถึง “ความกตัญญู” ของพญาครุฑ จึงได้ยกย่องและชื่นชมในการอดทนข่มใจไม่ดื่ม น้ำอมฤตที่ขิงมานั้น พระนารายณ์จึงให้พญาครุฑขอพรได้โดยมีข้อแม้ว่าให้พญาครุฑเป็นพาหนะของพระองค์เมื่อเสด็จไปไหนจะขี่พญาครุฑไปทุกแห่งหน พญาครุฑตกลงและได้ขอพรพระนารายณ์ให้ตนมีความเป็นอมตะ ไม่เจ็บป่วย ไม่มีวันตายแม้จะไม่ได้ดื่ม น้ำอมฤต และเมื่อพระนารายณ์ประทับอยู่ที่ใดพญาครุฑจะอยู่สูงกว่าตรงที่ประทับ พระนารายณ์จึงให้พรตามนั้นและเป็นมิตรที่ดีต่อกันเรื่อยมา ระหว่างเดินทางกลับก็ได้พบกับพระอินทร์ที่จะมาชิงน้ำอมฤตคืน แต่อาวุธของพระอินทร์ก็ไม่สามารถทำร้ายพญาครุฑได้ด้วยความสามารถที่มีต่อพระอินทร์ พญาครุฑจึงสละตนของตนหนึ่งเส้นให้กับพระอินทร์เพื่อแสดงความเคารพ จึงหยุดต่อสู้กัน แต่ไม่สามารถคืนน้ำอมฤตให้ได้เพราะต้องนำไปช่วยมารดา ด้วยความเฉลียวฉลาดของพญาครุฑจึงได้ออกกลอุบายให้นางกัทรุและพญานาคลูก โดยนำน้ำอมฤตวางไปบนยอดพญาคา และให้เหล่าพญานาคไปอาบน้ำชำระกายก่อน นางกัทรุเห็นน้ำอมฤตแล้วก็กล่าวให้นางวินตาลุดพ้นจากการเป็นทาสของตน และเมื่อเหล่าพญานาคชำระกายแล้ว ก็พบว่าพระอินทร์ได้ชิงน้ำอมฤตกลับสวรรค์ไปแล้ว พระอินทร์ชื่นชอบในความกตัญญูและความเฉลียวฉลาดของพญาครุฑ จึงให้ขอพรได้หนึ่งข้อ พญาครุฑจึงขอให้พญานาคต้องเป็นอาหารของพญาครุฑ และพญานาคจึงถูกพญาครุฑจับกินนับแต่นั้นมา

พญาครุฑกับพุทธศาสนา

พระไตรปิฎก ฉบับหลวง (2549) บันทึกว่า ปันทรกษัตติ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 27 ว่าด้วยชาติที่พระพุทธเจ้าเสวยชาติมากำเนิดเป็นพญาครุฑ อรรถกถา “ปันทรกษัตติ” ว่าด้วยไม่ควรบอกความลับแก่คนอื่น

พระศาสดา เมื่อเสด็จประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภการที่พระเทวทัตทำมั่วสาธาแล้วถูกแผ่นดินสูบ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่าวิภิน ฌวาท (วิ-กีน-นะ-วา-จิง) พระศาสดาตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ไซ้แต่ในบัดนี้เท่านั้นที่หาได้ แม้ในชาติก่อนพระเทวทัต ก็กระทำมั่วสาธาถูกแผ่นดินสูบแล้วเหมือนกันดังนี้” แล้วทรงนำอดีตนิทานมาตรัส คือ ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัต เสดยราชสมบัติในพระนครพาราณสี ได้มีพ่อค้า 500 คนแล่นสำเภาไปยังมหาสมุทร ในวันคาร์บเจ็ดเรือสำเภาได้แตกลง ผู้คนบนเรือได้เป็นเหยื่อแห่งปลาและเต่าหมด มีบุรุษเหลือเพียงคนเดียวที่เหลือรอดด้วยกำลังลมพัดลอยไปถึงท่า ชื่อ “กัทัมพียะ” เขาขึ้นจากทะเลได้แล้วเปลือยกายล่อนจ้อนเที่ยวขอทานตามท่านั้น มนุษย์ทั้งหลายเห็นเขาเข้าก็พากันสรรเสริญว่าท่านผู้นี้เป็นสมณะมักน้อยสันโดษ แล้วทำสักการะบูชา กัทัมพียะคิดว่าเราได้ช่องทางหาเลี้ยงชีพแล้ว เมื่อมีผู้ให้เครื่องนุ่งห่มก็ได้ปรารถนา ผู้คนเหล่านั้นก็เข้าใจว่าสมณะผู้มักน้อยยิ่งแล้วพากันเลื่อมใสยิ่งขึ้น ช่วยกันสร้างอาศรมบทให้ซึ่งเปลือยนั้นพำนักอยู่ที่นี่ ชื่อปรากฏว่า “กัทัมพียอเล็ก” มีผู้มาสักการะมากมาย พญานาคราชตนหนึ่งกับพญาครุฑตนหนึ่งพากันมาแย่งที่อาศัยของซีเปลือย พญานาคชื่อว่า “ปันทรกษัตติราช” อยู่มาวันหนึ่งพญาครุฑ

ไปยังสำนักซีเปลือย และกล่าวว่า “ท่านขอรับ ญาติของกระผม เมื่อจับพวกนาคย้อมพินาศไปเสียมากมาย เพราะพวกกระผมไม่รู้วิธีที่จะจับนาค ได้ยินว่าเหตุที่ซ่อนเร้นของพวกนาคเหล่านั้นมีอยู่ ท่านจะสามารถประเล้าประโลมถามเหตุที่ซ่อนเร้นของพวกนาคได้หรือไม่” ซีเปลือยรับคำแล้ว พยาครุฑจึงโหว่แล้วลากกลับไป ในเวลาที่พยานาคมาหาจึงถามพยานาคว่า “พยานาคเอ๋ย เขาว่าเมื่อพวกครุฑจับพวกท่านต้องพินาศไปมากมาย ทำไมเมื่อมันจะจับพวกท่านจึงไม่สามารถจะจับได้” พยานาคตอบว่า “ท่านขอรับ ข้อนี้เป็นเหตุซ่อนเร้นลึกลับของพวกกระผม เมื่อกระผมบอกเหตุนี้แล้วย่อมได้ชื่อว่านำความตายมาให้แก่หมู่ญาติ” ซีเปลือยจึงพูดว่า “ท่านเข้าใจว่าคนอย่างเรานี้จักบอกแก่คนอื่นอย่างนี้หรือ เราจักไม่บอกแก่คนอื่นเลย ก็เราถามเนื่องด้วยตนอยากรู้ ท่านเชื่อเราแล้วต้องปลอดภัย จงบอกเถิด” พยานาคตอบว่า “ท่านขอรับ กระผมบอกไม่ได้” แม้ในวันรุ่งขึ้นซีเปลือยก็ถามอีก แม้ถึงอย่างนั้น พยานาคก็ไม่ยอมบอกจุดเดิม ครั้นต่อมาในวันที่ 3 ซีเปลือยจึงถามพยานาคอีก พยานาคตอบว่า “ท่านขอรับ เพราะกระผมกลัวว่าท่านจักบอกแก่คนอื่น” ซีเปลือยยั่วว่า “เราจักไม่บอกใคร ท่านปลอดภัยแน่ จงบอกเถิด” พยานาคจึงกล่าวว่า “ท่านขอรับ ถ้าเช่นนั้นท่านโปรดอย่าบอกคนอื่นเลย” ซีเปลือยรับปากกับพยานาค พยานาคจึงบอกว่า “ท่านขอรับ พวกกระผมกลืนกินก้อนหินใหญ่เข้าไว้ ทำตัวให้หนักนอนอยู่ ในเวลาพวกครุฑมาก็ยื่นหน้าออกแยกเขี้ยวคอยจะขบครุฑ พวกครุฑมาถึงก็จับศีรษะของพวกกระผมไว้ เมื่อมันพยายามจะฉุดพวกกระผมซึ่งเป็นเหมือนภาระหนักอึ้งนอนอยู่ขึ้น น้ำก็ท่วมทับมัน พวกมันก็ตายภายในน้ำนั้นเอง ด้วยเหตุนี้พวกครุฑจึงพินาศไปเป็นจำนวนมาก เมื่อพวกมันจะจับพวกกระผมทำไมจะต้องจับที่ศีรษะ พวกครุฑโง่ๆจะต้องจับที่ขมวดหาง ทำให้พวกกระผมมีศีรษะห้อยลงเบื้องต่ำให้สารถอาหารที่กลืนไว้เด้งออกทางปาก ทำตัวให้เบาแล้วอาจจะจับไปได้” พยานาคบอกเหตุเร้นลับของตนแก่ซีเปลือยผู้ทุศีล ครั้นเมื่อพยานาคลากกลับไปแล้ว ต่อมาพยาครุฑมาโหว่ทักท้วงพินาศแล้วถามว่า “ท่านขอรับ ท่านถามเหตุซ่อนเร้นของพยานาคแล้วหรือ” ซีเปลือยได้บอกความตามที่พยานาคบอกแก่ตนนั้นทุกประการ พยาครุฑได้ฟังเช่นนั้นจึงคิดว่า พยานาคทำกรรมที่ไม่สมควรเสียแล้ว ลู่ทางที่จะให้มวลญาติฉิบหาย ไม่ควรบอกแก่คนอื่นเลย พยาครุฑนั้นก็กระทำลมกำลังสุบรรณจับปณทรกนาคราชทางหางทำให้มีศีรษะห้อยลง ทำให้สารถอาหารที่กลืนเข้าไป แล้วโผขึ้นบินไปในอากาศ ปณทรกนาคราชเมื่อต้องห้อยศีรษะลงในอากาศก็คิดว่า เราได้นำทุกข์มาให้แก่ตัวเองแท้ๆ ภัยเกิดจากตนเอง ย่อมตามถึงบุคคลผู้ไร้ปัญญา พุดพล่อยๆไม่ปิดบังความรู้ ขาดความระมัดระวัง ขาดความพินิจพิจารณา เหมือนครุฑตามถึงเราผู้ปณทรกนาคราช” ฉะนั้นนรชนใด ยินดีบอกมรดกที่ตนควรจะรักษาแก่คนอื่นชั่ว เพราะความหลง ภัยย่อมตามถึงนรชนนั้นผู้มีมรดกอันแพร่พรายแล้วโดยพลัน เหมือนครุฑตามถึงเราผู้ปณทรกนาคราช ฉะนั้น มิตรเทียมไม่ควรจะให้รู้เหตุสำคัญอันลึกลับ ถึงมิตรแท้แต่เป็นคนโง่ หรือมีปัญญาแต่ประพฤติดีสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ก็ไม่ควรจะให้รู้ความลับเหมือนกัน เราได้ถึงความคุ้นเคยกับซีเปลือย ด้วยเข้าใจว่าสมณะนี้โลกเขานับถือ มีตนอบรมดีแล้ว ได้บอกเปิดเผยความลับแก่มัน จึงได้ล่วงเลยประโยชน์ร้องให้อยู่จุดคนกำพริ้ว ฉะนั้นดูก่อนพยาครุฑที่ประเสริฐ เมื่อก่อนเรามีวาจาปกปิดไม่บอกความลับแก่มัน แต่ก็ไม่อาจจะระมัดระวังได้ แท้จริงภัยได้มาถึงเราจากทางซีเปลือยนั้น เราจึงได้ล่วงเลยประโยชน์ ร้องให้อยู่จุดคนกำพริ้ว พยาครุฑกล่าวคำเป็นคาถาต่อไปอีกความว่า บุคคลไม่ควรเปิดเผยความลับเลย ควรรักษาความลับนั้นไว้เหมือนรักษาขุมทรัพย์ ความลับอันบุคคลอื่นรู้เข้าทำให้แพร่พราย คนฉลาดไม่ควรขยายความลับแก่สตรี ศัตรู คนมุงอาฆัง และแก่คนผู้หมายล้วงดวงใจ คนใดให้ผู้ไม่มีความคิดล่วงรู้ความลับ ถึงแม้เขาจะเป็นคนใช้ของตนก็จำต้องอดกลั้นไว้ เพราะกลัวความคิดจะแตก คนมีประมาณเท่าใดรู้ความลับที่ปรึกษากันของบุรุษ คนประมาณเท่านั้นย่อมช่วยให้บุรุษนั้นหวาดกลัวได้ เพราะเหตุนี้จึงไม่ควรขยายความลับ ในกลางวันก็ตีกกลางคืนก็ตี ควรพูดเปิดเผยความลับในที่สงัด ไม่ควรเปล่งวาจาให้เกินเวลา เพราะคนที่คอยแอบฟังก็จะได้ยินข้อความที่ปรึกษากัน บุคคลผู้ประกอบด้วยหิริโอตตปปะอันเป็นสมุฏฐานทั้งภายในภายนอก ด้วยอริยาสันตติกล่าวคือความอดกลั้น และประกอบด้วยการฝึกฝนทรามอันหิรัย มีปกติไม่โกรธ ละวาจาส่อเสียดและละตณหากามารมณ์ได้แล้ว ประพฤติบรรพชาอยู่ย่อมเชื่อว่าเป็นสมณะ สมณะผู้กระทำอย่างนี้แหละ เมื่อกระทำกุศลมีหิริเป็นต้นเหล่านี้ ย่อมเข้าถึงสุคติสถานได้ ปณทรกนาคราชได้ฟังธรรมกถาของพยาครุฑนี้แล้ว เมื่อจะอ้อนวอนขอชีวิต จึงกล่าวคาถาความว่า “ข้าแต่พยาครุฑขอท่านจงปรากฏแก่ข้าพเจ้าเหมือนมารดาที่กกกอดลูกอ่อนที่เกิดแต่ตน แผ่ร่างกายทุกส่วนสัปปกป้อง หรือดุจมารดาผู้เอ็นดูบุตร ฉะนั้นเถิด คาถานั้นมีอธิบายดังนี้มารดาเห็นบุตรอ่อนที่เกิดแต่ตัวเกิดแล้วในสรีระของตน แล้วให้นอนในอ้อมอกให้ตมึมน้ำนมแผ่เรือนร่างทุกส่วนเพื่อปกป้องบุตรไว้ คือ มารดาไม่ไปจากบุตร บุตรก็ไม่ไปจากมารดาฉันใด ท่านจงปรากฏแก่เราเหมือนฉันนั้นเถิด” ฉะนั้นพยาครุฑปล่อยนาคราชไปว่าท่านจงไปเถิด นาคราชนั้นก็เข้าไปสู่เนาคพิภพ ฝ่ายพยาครุฑกลับไปสู่สุบรรณ

พิภพแล้วคิดว่า ปณฺธกรนาคราช เราได้ทำการสบถให้เชื่อปล่อยไปแล้ว จะมีดวงใจต่อเราเช่นไรหนอ เราจักทดลองดู แล้วไปยังนาครพิภพได้ทำลมแห่งครุฑ พญานาคราชเห็นเช่นนั้น สำคัญว่า พญาครุฑจักมาจับเรา จึงเนรมิตอภายาวประมาณพันวา กลืนก้อนหินและทรายเข้าไว้ในตัวหนัก นอนแผ่พังพานไว้อยอดชนจดหางลงเบื้องต่ำ ทำอาการประหนึ่งว่ามุ่งจะขบพญาครุฑ พญาครุฑเห็นอาการเช่นนั้นจึงกล่าวว่า ท่านผู้ชลามพุชชาติ ท่านแยกเขี้ยวจะขบ มองดูดังจะทำกับศัตรูผู้อันชชาติ ภัยของท่านมีมาจากไหนกัน พญานาคราชได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถา 3 คาถาความว่า บุคคลพึงระวังภัยในศัตรูที่เดียว แม้ในมิตรก็ไม่ควรไว้วางใจ ภัยเกิดขึ้นได้จากที่ที่ไม่มีภัย มิตรย่อมตัดโค่นรากได้แท้จริง จะพึงไว้วางใจในบุคคล ที่ทำการทะเลาะกันมาแล้วอย่างไรได้เล่า ผู้ใดดำรงอยู่ได้ด้วยเตรียมตัวเป็นนิตย์ ผู้นั้นย่อมไม่ยินดีกับศัตรูของตน บุคคลพึงทำให้เป็นที่ไว้วางใจของคนอื่น แต่ไม่ควรจะวางใจคนอื่นจนเกินไป ตนเองอย่าให้คนอื่นรังเกียจได้ แต่ควรระวังภัยเขา วิญญูชนพึงพากเพียรไปด้วยอาการที่ฝ่ายปรปักษ์จะรู้ไม่ได้ บรรดาบทเหล่านั้น

พญาครุฑกับสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

ด้วยความเชื่อเรื่องพญาครุฑของศาสนาพราหมณ์อันเป็นศาสนาหลักในอินเดียที่ได้แพร่อิทธิพลไปในเนปาล และทิเบต และมาจนถึงอาณาจักรมลายู และขอม ดังที่จะสามารถพบรูปปั้นตามโบราณสถานต่างๆ ทั้งในกัมพูชา อินโดนีเซีย โดยที่กัมพูชาพบหลักฐานภาพสลักธงครุฑพ่าห์ (รูปพญาครุฑกางปีก) ที่ถือนำหน้าขบวนเสด็จของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 บนระเบียงปราสาทนครวัดอย่างชัดเจน ส่วนในประเทศไทยพบว่า ได้รับอิทธิพลมาจากอาณาจักรขอม ตั้งแต่สมัยทวารวดีจนถึงสมัยสุโขทัย ที่มีการกล่าวถึงพญาครุฑในศิลาจารึก มีการใช้ตราครุฑพ่าห์ (รูปพญาครุฑกางปีก) เป็นตราประจำเมือง มีตำราพิชัยสงครามติดรูปครุฑนำทัพหลวงที่เรียกว่า “ครุฑพยุห” และชัดเจนมากขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่มีพราหมณ์เข้ามาเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา มีการเปรียบพระมหากษัตริย์ดัง “พระนารายณ์” ที่อวตารมา จึงมีการตั้งพระนามให้เกี่ยวข้องกับพระนารายณ์ และมีการใช้สัญลักษณ์องค์พญาครุฑแทนพระองค์ในหลายๆ ยุค ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์จะเห็นองค์พญาครุฑที่เกี่ยวข้องกับศาสนาตามวัดต่างๆ ทั่วประเทศไทย เช่น วัดมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี ที่มีองค์พญาครุฑติดอยู่หน้าวิหารหลังใหญ่อย่างสวยงาม หรืองานช่างเขียนที่วัดไชยศรี จังหวัดขอนแก่น ที่มีการใช้สีฝุ่นเขียนโดยรอบพระอุโบสถ เป็นเรื่องราวพุทธประวัติและวรรณกรรมพื้นบ้าน มีรูปองค์พญาครุฑอย่างชัดเจน หรือที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่วิหารหลังใหญ่ที่ตั้งองค์พระบรมธาตุเจดีย์ตรงทางขึ้นลานทักษิณรอบองค์พระที่มักมีคนมากราบไหว้องค์จุฑา ความหมายที่พิทักษ์พระบรมสารีริกธาตุ จะมีองค์พญาครุฑอยู่ทั้งด้านซ้ายและด้านขวา คือ องค์ท้าววิรุฬหก และองค์ท้าววิรุฬข และสถานที่สำคัญอย่างวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ที่รู้จักกันดีและเรียกติดปากกันว่า “วัดพระแก้ว” ก็ได้มีสถาปัตยกรรมรูปพญาครุฑประดับประดาโดยรอบ นอกจากนี้ยังสามารถพบรูปพญาครุฑได้ ณ วัดต่างๆ ทั้งบนหน้าบันหลังคาพระอุโบสถ ประตูหน้าต่าง โบสถ์ วิหาร หรือเป็นรูปหล่อขนาดใหญ่ให้คนมาสักการะ

พญาครุฑมีความเกี่ยวเนื่องกับพระมหากษัตริย์ไทยที่มีมายาวนาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเลืกล้านภาลัยทรงใช้รูปครุฑยุดนาค เป็นตราสัญลักษณ์ หรือ ตราแผ่นดิน สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำริให้ออกแบบเขียนรูปพญาครุฑขึ้นมาใหม่ เป็นธงมหาราชรูปพญาครุฑพ่าห์ เป็นสัญลักษณ์แทนพระองค์เมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปที่ใด โดยจะอยู่ที่หน้ารถพระที่นั่งหรือเรือพระที่นั่ง และเมื่อประทับอยู่ที่วังหรือตำหนักใดก็จะมีธงมหาราชขึ้นเหนือที่ประทับเสมอ และทรงพระราชทานตราตั้งห้างในประเทศไทย ตราครุฑที่เราเห็นประดับอยู่บนอาคารหรือสถานที่ที่ไม่ใช่หน่วยงานราชการในตำแหน่งเหนือป้ายชื่ออาคาร บริษัท หรือห้างร้านเหล่านี้คือเป็นเครื่องหมายของการพระราชทาน “ตราตั้งห้าง” มีความหมายว่า กิจการห้างร้านแห่งนั้นได้รับพระราชทานเกียรติยกย่องให้เป็นบริษัทห้างร้านที่ประกอบการค้ากับพระราชสำนักมาเป็นเวลานานมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักและไว้วางใจของประชาชน โดยจะเป็นตราพญาครุฑพ่าห์ ที่ด้านล่างมีข้อความ”โดยได้รับพระบรมราชานุญาต” และจนถึงรัชกาลปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัววชิราลงกรณ์ ยังทรงใช้สัญลักษณ์องค์พญาครุฑในส่วนพระองค์และทางราชการ รวมถึงเงินตรา ธนบัตร เอกสารราชการ ทั้งนี้เนื่องจากภาพลักษณ์ขององค์พญาครุฑ ที่เป็นเทพที่มีพลังมหาศาลเป็นเจ้าแห่งขุมทรัพย์ ทำให้เป็นความเชื่อถือสืบต่อมา เมื่อบูชาพญาครุฑหรือมีอยู่กับตัว บ้านเรือนร้านค้า เชื่อว่าจะช่วยเรียกเงินเรียกทรัพย์ ลบล้างอาถรรพณ์ต่างๆ ในปัจจุบันแนวโน้มที่ผู้ที่ศรัทธา

ถือในองค์พระยาครูจะเพิ่มสูงขึ้น ด้วยความเชื่อว่าท่านจะให้ความสงเคราะห์กับผู้เดือดร้อน ช่วยให้เรื่องร้ายกลายเป็นดี ในสิ่งที่ติอยู่แล้วจะเพิ่มพูนความเจริญรุ่งเรือง ประสบความสำเร็จสมหวังดังใจหวัง

การจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ครู

พิพิธภัณฑ์ครู ถือเป็นพิพิธภัณฑ์ครูแห่งแรกและแห่งเดียวในอาเซียน ที่ได้รวบรวมและจัดแสดงองค์ครู พระราชทานกว่า 150 องค์ มาประดิษฐาน ผ่านการจัดแสดงเรื่องราวประวัติความเป็นมาของพระยาครูที่ทันสมัยทั้ง แอนิเมชัน และมัลติมีเดียต่างๆ ที่มีให้รับชมถึง 6 โซนนิทรรศการ ได้แก่

โซนจัดแสดงที่ 1 ครู ต้นแบบความกตัญญู

โถงต้อนรับ "ครู" ต้นแบบความกตัญญู ปลดปล่อยมารดาสู่อิสรภาพ ศึกษาจุดเริ่มต้นแห่งตำนานศึกสายเลือด ตำนานการระหว่างครูและนาคที่มีมาอย่างยาวนาน ผ่านเทคโนโลยีโลกเสมือน หรือ AR (Augmented Reality) ที่จะช่วยสร้างประสบการณ์ใหม่ในการเรียนรู้ภายในพิพิธภัณฑ์

โซนจัดแสดงที่ 2 ครูพิมาน

ท่องไปในแดนหิมพานต์ ตามคติจักรวาลวิทยา ในทางพระพุทธศาสนา ตามไตรภูมิพระร่วง หรือ เทวภูมิถาวรรณกรรมศาสนาพุทธที่แต่งในสมัยสุโขทัยประมาณ พ.ศ. 1888 โดยพระราชดำริในพระมหาธรรมราชาที่ 1 คติจักรวาลวิทยาได้มีการจารึกไว้ว่า จักรวาลมีจำนวนมากมายจนนับไม่ถ้วน สันฐานของจักรวาลทุกแห่งมีลักษณะเหมือนกันหมด โดยมีองค์ประกอบสำคัญ 2 ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นพื้นดินและน้ำ ส่วนที่สองเป็นที่ว่างหรือท้องฟ้า ส่วนที่เป็นพื้นดินและน้ำมีรูปทรงคล้ายมะนาวครึ่งผลที่ถูกผ่าซีก ตั้งไว้ในลักษณะหงายหน้าขึ้น ลอยอยู่ในมหาสมุทรอวกาศ ใต้มหาสมุทรอวกาศมีลมเคลื่อนไหวไปมาอย่างรุนแรง หนุนมหาสมุทรแห่งอวกาศไว้ทุกจักรวาลตั้งอยู่บนมหาสมุทรอวกาศ ตั้งแบบเรียงประชิดต่อเนื่องกันไม่มีที่สิ้นสุด ลักษณะพื้นจักรวาลเป็นแผ่นระนาบรูปวงกลม เขาพระสุเมรุ ตั้งอยู่กึ่งกลางแผ่นดิน มีภูเขาชื่อสัตตบริภัณฑ์เป็นรูปวงแหวนตั้งล้อมรอบ 7 ชั้น ระหว่างภูเขาวงแหวนแต่ละชั้นมีมหาสมุทรที่สีทันดรคั่นอยู่ทุกชั้น ภูเขาพระสุเมรุมีความสูงมากที่สุด ถึง 84,000 โยชน์ และยังมีมหาสมุทรอีก 84,000 โยชน์ (1 โยชน์ = 16 กิโลเมตร) เท่ากับ 1,344,000 กิโลเมตร บนยอดเขาเป็นที่ตั้งของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มีพระอินทร์เป็นจอมเทพ เหนือขึ้นไปบนอากาศมีสวรรค์และพรหมลอยสูงขึ้นเป็นชั้นๆ ภูเขาวงแหวนมีความสูงแบบลดหลั่นออกจากวงในสู่วงนอก ถัดจากภูเขาวงแหวนนอกสุดเป็นมหาสมุทรกว้างใหญ่ไพศาลจนจดภูเขากำแพงจักรวาลหรือขอบจักรวาล ท่ามกลางมหาสมุทรมีทวีปประจำทิศทั้งสี่อันเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ได้แก่ ทิศตะวันออกชื่อ บรูพาวิเทหทวีป มนุษย์หน้ากลม ทิศตะวันตกชื่อ อมรโคยานทวีป มนุษย์หน้าพระจันทร์เสี้ยว ทิศเหนือชื่อ อุตระกูทวีป มนุษย์หน้าเหลี่ยม และทิศใต้ชื่อ ชมพูทวีป มนุษย์หน้ารูปไข่ (มนุษย์โลกของเราและป่าหิมพานต์จะอยู่ในดินแดนแห่งนี้) ที่ป่าหิมพานต์เป็นแหล่งกำเนิดของชีวิตน้อยใหญ่ ว่ากันว่าป่าแห่งนี้มีสระน้ำที่หล่อเลี้ยงชีวิตที่ไม่มีวันเหือดหาย โดยหากสระน้ำนี้เหือดแห้งลงเมื่อใด กลียุคก็จะมาถึงเมื่อนั้น ซึ่งใจกลางสระบานสะพรั่งไปด้วยบัวบานหลากพรรณหลายสีสันที่เบ่งบานดังดุจดั่งบรรดาสัตว์หิมพานต์ ฤๅษี คนธรรพ์ นักสิทธิ์วิทยากร ที่สถิตอยู่ตามทิศต่างๆ ของป่าให้มาตีหมึก มีกลิ่นหอมเย้ายวนใจของต้นมกคัสถ์ผล หรือต้นนารีผล ต้นไม้ที่ออกดอกออกผลเป็นหญิงสาววัยแรกรุ่น หน้าตาสะสวย มีกลิ่นหอมติดกายไปตลอด 7 วัน ก่อนจะเน่าสลายไป กระตุ้นให้เหล่าคนธรรพ์ วิทยากร และเทวดา พากันมาเด็ดดมไปเซยชมยั้งที่สถิตของตน หากมีมนุษย์หลงมายังดินแดนหิมพานต์นี้ คงคิดว่าได้อยู่บนสวรรค์ เพราะมีแสงนุ่มนวลทั้งกลางวันกลางคืน อุดมด้วยผลหมากรากไม้รสชาติหวานอร่อยนุ่มลิ้น ที่แย่งกันชูช่อราวกับเชิญชวนให้มาเด็ดกิน ทั้งยังส่งกลิ่นหอมฟุ้งไปทั่วผืนป่า ในส่วนของสัตว์หิมพานต์นั้น แรกเริ่มมีเพียง ครุฑ นาค หงส์ สิงห์ และกิ้งก่า แต่ด้วยจินตนาการอันไม่สิ้นสุดของศิลปิน การผสมรวมกันเกิดเป็นสัตว์ชนิดใหม่จึงเกิดขึ้น โดยแบ่งได้เป็น สัตว์สองเท้า สี่เท้า และปลา ความน่าพิศวงในด้านรูปลักษณะ พลละกำลัง ล้วนแล้วแต่มีรูปแบบเฉพาะ การเลือกใช้ลวดลายไทยแบบเปลวไฟแทนสัญลักษณ์ของสรีระและกล้ามเนื้อของสัตว์หิมพานต์ประเภทสัตว์ใหญ่หรือเจ้าป่า อาทิ ช้าง สิงห์ ม้า ร่วมกับการผสมกลมกลืนฝีมือช่างซึ่งมีปรากฏให้เห็นบ่อยครั้งทั้งในชาดก ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถของวัด หรือแม้กระทั่งส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมไทย ล้วนเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางงานช่างศิลป์ไทย เพื่อปรากฏแก่สายตาคนได้อย่างประณีต สื่อความหมาย และเป็นการต่อยอดด้านงานช่างศิลป์ให้อยู่คู่สังคมไทย

ภาพที่ 2 พิพิธภัณฑศรุตแห่งแรกและแห่งเดียวของอาเซียน

โซนจัดแสดงที่ 3 นครนาคราช

บุกนครนาคราช ตามหาหนทางปลดปล่อยมารดาของพญาครุฑ นาคในความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู จัดเป็นพาหนะขณะบรรทมเหนือเกษียรสมุทรของพระนารายณ์ เทพเจ้าผู้ปกครองรักษาโลก อันได้ชื่อว่า “พญานาคนาคราช” โดยกำเนิดของพญานาคนั้น เป็นน้องต่างมารดาของพญาครุฑมีจำนวน 1,000 ตน โดยนางกัทรุ มารดาของเหล่านาค และนางวินตา มารดาของครุฑ ได้พนันกันถึงสีของม้ามืดสรพซึ่งเป็นสมบัติของพระอินทร์ โดยพนันว่าใครแพ้ต้องเป็นทาสอีกฝ่ายห้าร้อยปี นางวินตาทายว่าม้าสีขาว ส่วนนางกัทรุทายว่าม้าสีดำ ความจริงม้าเป็นสีขาวดังที่นางวินตาทาย แต่นางกัทรุใช้อุบายให้นาคลูกของตนแปลงเป็นขนสีดำไปแซมอยู่เต็มตัวม้า นางวินตาไม่ทราบในอุบายเลยยอมแพ้ ต้องเป็นทาสของนางกัทรุถึงห้าร้อยปี

ภายหลังเมื่อครุฑได้ทราบสาเหตุที่มารดาต้องตกเป็นทาสและได้ทราบเงื่อนไขจากพวกนาคว่า ต้องไปเอาน้ำอมฤตให้นาคเสียก่อนจึงจะให้นางวินตาเป็นไท พญาครุฑจึงใช้สติปัญญาความเฉลียวฉลาดนำน้ำอมฤตกลับไปได้ แต่กระนั้นทั้งคู่ยังคงเป็นศัตรูคู่แค้นกันมาตลอด โดยปกติเหล่าพญานาคจะเวียนว่ายอยู่บริเวณใจกลางสระอโนดาต แต่เมื่อถึงฤดูผสมพันธุ์ต่างก็พากันว่ายทวนน้ำมาทางทิศเหนือของป่าหิมพานต์ เพื่อกลับมาวางไข่บริเวณอาณาจักรใต้บาดาลที่อยู่ลึกลงไปหลายหมื่นโยชน์ในเกษียรสมุทร พญาครุฑที่ยังโกรธเคืองพญานาคเรื่องมารดาก็จะคอยหาโอกาสโฉบลงจิกพญานาคเหนือท้องสมุทรนี้ ก่อนหอบหัวไปจิกท้องกินมันเหลวยังป่าจ้วแดนหิมพานต์

โซนจัดแสดงที่ 4 อมตะจ้าวเวหา

“ครุฑ” ต้นแบบความดีเป็นที่ประจักษ์ พญาครุฑเป็นสัญลักษณ์แห่งพลังอำนาจ คุณธรรม ความกตัญญู กตเวทิตาและความเสียสละอันยิ่งใหญ่จากเหตุการณ์การฝ่าอุปสรรคนานัปการ เพื่อชิงน้ำอมฤตมาให้พญานาค เพื่อแลกเปลี่ยนกับการปลดปล่อยมารดาสู่อิสรภาพ ข้อพิสูจน์นี้บ่งบอกลักษณะนิสัยของพญาครุฑได้เป็นอย่างดี แม้พระนารายณ์เสด็จขึ้นจากเกษียรสมุทรเพื่อห้ามปรามพญาครุฑ แต่พญาครุฑก็ยังยืนยันเจตนาที่จะช่วยเหลือมารดาอย่างถึงที่สุด แม้จะต้องสละชีวิตของตนก็ตาม พระนารายณ์สรรเสริญพญาครุฑบนความกตัญญูต่อมารดาและความอดทนอดกลั้นอย่างสุดกำลังที่ไม่ลั้มรสน้ำอมฤตแม้ว่าความเป็นอมตะจะอยู่ตรงหน้า พระนารายณ์จึงประทานความเป็นอมตะแก่พญาครุฑและให้พรสำคัญ คือ การอยู่สูงกว่าพระองค์ “ขอให้ท่านเป็นพาหนะของข้า ร่วมแบกรับภารกิจยิ่งใหญ่ ขอให้ท่านสถิตอยู่ที่ยอดเสาธงของข้า เพื่อท่านจะได้อยู่สูงกว่าข้า” เหตุการณ์อันแสดงคุณธรรมที่ชัดเจนนี้จึงถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นแอนิเมชันเพื่อเป็นตัวอย่างในท้องจัดแสดง “อมตะจ้าวเวหา”

โซนจัดแสดงที่ 5 ล้นเกล้าจอมราชัน

ครุฑกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ตามความเชื่อนั้นกษัตริย์ทุกพระองค์เปรียบเป็นอวตารของพระนารายณ์ ครุฑซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนองค์กษัตริย์จึงนำมาใช้เป็นตราแผ่นดินหรือเรียกว่า “ตราครุฑพ่าห์” เริ่มใช้นับตั้งแต่ สมัยอยุธยา สมัย

กรุงธนบุรี จวบจนสมัยรัตนโกสินทร์ และในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้ครุฑเป็นเครื่องหมายประดับบนธงเรียกว่า “ธงมหาราช” ซึ่งจะถูกชักขึ้น ณ สถานที่ที่ซึ่งพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับ และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้ตราอาร์มแทนตราแผ่นดินในระยะหนึ่ง แต่ต่อมาทรงดำริว่าตราอาร์มมีความเป็นตะวันตกมากเกินไป จึงทรงพระกรุณาเปลี่ยนมาใช้พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์อีกครั้งหนึ่ง และมีพระประสงค์ให้ใช้พระครุฑพ่าห์นี้เป็นตราแผ่นดินสืบมาจวบจนปัจจุบัน

โซนจัดแสดงที่ 6 ห้องจัดแสดงครุฑ

“ครุฑ” ต้นแบบความซื่อสัตย์ ตราตั้งห้างพระราชทาน เพื่อให้ประกอบกิจการอยู่ในศีลธรรมอันดี เสน่ห์ของตราครุฑพระราชทานไม่ได้อยู่ที่ความสวยงาม หรือท่วงท่าอันสง่างามที่แสดงพลังอำนาจอันน่าเกรงขามเพียงอย่างเดียว หากแต่อยู่ที่คุณค่าและประวัติศาสตร์การสร้างสรรค์ครุฑในแต่ละองค์ที่เปี่ยมด้วยความตั้งใจ ท่วงเท และความเคารพอย่างสูงสุดของศิลปินที่มีต่อพญาครุฑ การบรรจงสลักเสลาลายอันมีเอกลักษณ์เฉพาะในแต่ละองค์นั้น ศิลปินแต่ละคนต่างมีแนวคิดและค่านิยมในการปั้นครุฑแตกต่างกัน จึงทำได้เห็นได้พญาครุฑแต่ละองค์จะมีรูปร่าง หน้าตา สีของผ้านุ่งและเครื่องทรงที่หลากหลายกันออกไป

ลักษณะของพญาครุฑ

ตามคติทางศาสนาพราหมณ์ ฮินดู พญาครุฑ เป็นบุตรของมหาฤๅษีกัสยปะเทพ และพระนางวินตา มีร่างกายใหญ่โตถึง 150 โยชน์ ปีกซ้ายขวายาว 150 โยชน์ หางยาว 60 โยชน์ คอยาว 30 โยชน์ ปากยาว 9 โยชน์ ดินหลังทั้งสองยาว 12 โยชน์ เมื่อพญาครุฑกางปีกเต็มทีบินไปในอากาศจะยาวถึง 70 โยชน์ เวลาเหียดปีกเต็มทีจะได้ถึง 800 โยชน์ บางคัมภีร์ครุฑนั้นมีรูปร่างและลักษณะดังนี้ ศีรษะ จงอยปากและเล็บเป็นเหมือนดังพญานกอินทรี ท่อนกายตัวและแขนขาเป็นดังมนุษย์ หน้าเป็นสีขาว ปีกเป็นสีทอง กายเป็นสีทอง มีโอรสชื่อ สัมปาติ และ ขญาญ มีชายาชื่อ อุณฺดิหรือนิยาภา

ตามคติไทยโบราณ ได้บ่งบอกลักษณะของ “ครุฑ” ไว้ว่า เป็นสัตว์วิเศษมีหัว ปีก เล็บ และปากงุ้มเป็นขอเหมือนนกอินทรี ส่วนตัวและแขนเป็นคนมีสีทอง ใบหน้าขาว ปีกแดง หางแผ่ทงกันเหมือนนก นุ่งผ้าชายเพื่อยมิห้อยหน้า และมีเครื่องประดับประจำตัวต่างๆ ครุฑจะแบ่งได้ 5 ประเภทคือ ตัวเป็นคนอย่างธรรมดาทั่วๆ ไป แต่มีปีก ตัวเป็นคน หัวเป็นนก ตัวเป็นคน หัวและขาเป็นนก ตัวเป็นนก หัวเป็นนก หัวเป็นคน รูปร่างเหมือนนกทั้งตัว

ในคติทางพระพุทธศาสนา ครุฑ จัดเป็นเทวดาประเภทหนึ่ง อยู่ในการปกครองของท้าววิรูปหกผู้ปกครองสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ด้านทิศใต้เหตุที่มากเกิดเป็นครุฑเพราะทำบุญเจือด้วยโมหะถือกำเนิดได้ 4 ลักษณะตามกุศลและอกุศล คือ (1) ครุฑที่เป็นอันทชะ (เกิดในไฟ) (2) ครุฑที่เป็นชลัพพะ (เกิดในครรภ์) (3) ครุฑที่เป็นสังเสทชะ (เกิดในถ้ำไคล) และ (4) ครุฑที่เป็นโอปปาติกะ (เกิดผุดขึ้น) มีที่อยู่ตั้งแต่พื้นมนุษย์ ป่าหิมพานต์ ป่าไม้งิ้ว จนถึงชั้นจาตุมหาราชิกา หากครุฑที่มีบาร์มี จะเกิดแบบโอปปาติกะ มีชีวิตอยู่เหมือนเทวดา แปลงกายได้จะเสวยสุทธาโภชน คือ อาหารทิพย์แบบเทวดาครุฑบางประเภทผูกเวรกับนาค ก็จะกินนาคเป็นอาหาร บางประเภทก็กินผลไม้หรือเนื้อสัตว์ ครุฑบางประเภท ผูกเวรกับสัตว์นรกในยมโลก ก็จะสมัครใจไปเป็นเจ้าหน้าที่ลงทัณฑ์สัตว์นรก

หลักฐานที่บ่งบอกว่าไทยเราใช้ตราประจำแผ่นดินรูปครุฑมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา คือ มาจากจดหมายเหตุของ “ลาลูแบร์” อัครราชทูตฝรั่งเศส ที่เข้ามาในกรุงศรีอยุธยา ในสมัยพระนารายณ์มหาราช ที่ได้บันทึกไว้ว่า “แม่สมัยนั้นไม่มีตำแหน่งเจ้ากรมราชลัญจกร แต่พระมหากษัตริย์ก็ทรงมีตราประจำพระองค์แล้ว” สันนิษฐานว่าน่าจะใช้ตรา “ครุฑพ่าห์” และครุฑพ่าห์นี้ก็มีการใช้มาจนถึงแผ่นดินกรุงธนบุรี แต่ก็มีหลักฐานว่าได้มีการใช้ตราดังกล่าวในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ด้วยเช่นกัน โดยปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ทรงใช้ตราครุฑ เพราะพระนามเดิมว่า “ฉิม” มาจาก “ฉิมพลี” อันเป็นที่ตั้งของวิมานครุฑ หรือ “วิมานฉิมพลี” นั่นเอง ส่วนในรัชสมัยอื่นๆ ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด จนในรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เขียนพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ขึ้นเป็นตราแผ่นดินเพื่อใช้แทนตราแผ่นดินเดิม โดยครั้งแรกได้ออกแบบตราเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑและครุฑจับนาคอยู่ ซึ่งตรานี้ถูกใช้อยู่ระยะหนึ่ง ต่อมาพระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์เขียนครุฑถวายใหม่ โดยตัดรูปพระนารายณ์

และนาคออก ให้เหลือเพียงรูปครุฑ และเปลี่ยนมือครุฑจากมือที่กางมาเป็นรำตามครุฑเขมร และเปลี่ยนลายกนกเป็นเปลวไฟ และได้มีการนำไปสู่การพระราชทาน “ตราตั้งห้าง” ให้กับ บริษัท หรือห้างร้าน

ต่อมาสมัยรัชการที่ 6 โปรดเกล้าฯ ให้พระเทวาทินิมิตต์ (ฉายา นิมิตต์) เป็นผู้เขียนถวาย โดยยังคงใช้ตราครุฑ เพียงแต่เพิ่มพระปรมาภิไธยตามขอบพระราชลัญจกร และเปลี่ยนพระปรมาภิไธยที่ขอบพระราชลัญจกรให้ตรงตามรัชกาล และให้ยึดถือเป็นแบบอย่างต่อมาจนถึงปัจจุบัน โดย ตราครุฑในเอกสารราชการสามารถแบ่งออกเป็น 2 แบบด้วยกัน ได้แก่

(1) ครุฑเท้าตั้งหรือครุฑคุดน ใช้เฉพาะพระมหากษัตริย์เท่านั้น โดยจะใช้เป็นตราราชการของกรมราชองครักษ์ และหน่วยงานในกระทรวงการต่างประเทศ รวมถึงใช้บนหน้าปกราชกิจจานุเบกษาและหนังสือเดินทางด้วย ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 ครุฑเท้าตั้งหรือครุฑคุดน (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, 2567)

(2) ครุฑเท้าเหยียดตรง ใช้ในหนังสือราชการปกติทั่วไป ดังภาพที่ 4

ภาพที่ 4 ครุฑเท้าเหยียดตรง (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, 2567)

ภาพที่ 5 พระครุฑพาว์ หรือแบบที่ใช้ตราตั้งห้าง (นภสร ศรีวิลาส, 2560)

ตราครุฑที่เราเห็นประดับอยู่บนอาคารหรือสถานที่ที่ไม่ใช่หน่วยงานราชการ ในตำแหน่งเหนือป้ายชื่ออาคาร บริษัทหรือห้างร้านเหล่านี้คือเป็นเครื่องหมายของการพระราชทาน ‘ตราตั้งห้าง’ มีความหมายว่า กิจการห้างร้านแห่งนั้นได้รับพระราชทานเกียรติยกย่องให้เป็นบริษัทห้างร้านที่ประกอบการค้ากับพระราชสำนักมาเป็นเวลานาน มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักและไว้วางใจของประชาชน เป็นธรรมเนียมที่เริ่มใช้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และยังคงถือปฏิบัติมาตราบจนกระทั่งทุกวันนี้ โดยได้รับอิทธิพลมาจากตราตั้งห้างของชาวตะวันตกที่เรียกว่า Royal Warrant of Appointment โดยเฉพาะประเทศในแถบทวีปยุโรป เช่น สหราชอาณาจักร เดนมาร์ก สวีเดน เนเธอร์แลนด์ เป็นต้น ซึ่งพระมหากษัตริย์จะพระราชทานตราพระจำพระองค์หรือตราราชวงศ์สำหรับพ่อค้าและกิจการที่จัดหาสินค้าหรือบริการแก่ราชสำนักด้วยความเรียบร้อยและมีความสัมพันธ์อันมั่นคงมายาวนาน สำหรับการพระราชทานตราตั้งห้างในประเทศไทย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานตราแผ่นดินแบบอาร์ม (Coat of Arms) ซึ่งมีใช้เฉพาะในรัชกาลที่ 5 มีลักษณะการผูกตราแบบยุโรป เบื้องล่างระบุข้อความ “ตั้งโดยพระบรมราชานุญาต” พระราชทานแก่ผู้ประกอบการกิจการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาใช้สอยให้ปฏิบัติงานสนองพระเดชพระคุณ เช่น ช่างทองหลวง ช่างถ่ายรูปหลวง เพื่อเป็นเกียรติยศและพระราชทานไว้เพื่อเป็นตราเพื่อการค้า นอกจากนี้ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ยังมีการแบ่งแยกตราตั้งพระราชทานที่เป็นของพระมหากษัตริย์ ของสมเด็จพระราชินี และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ตามราชสำนักของอังกฤษ เช่น หากห้างร้านติดต่อกิจการค้าโดยเฉพาะกับสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ห้างร้านนั้นจะได้รับพระราชทานเครื่องหมายตราพระราชเสาวนีย์ หรือหากเป็นห้างร้านที่ติดต่อดำเนินกิจการการค้าโดยเฉพาะกับสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ห้างร้านนั้นจะได้รับพระราชทานพระราชลัญจกรประจำพระองค์

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เปลี่ยนตราแผ่นดินใหม่เป็นรูปพระครุฑพ่าห์ ตราตั้งห้างที่พระราชทานจากพระมหากษัตริย์ไทยจึงเปลี่ยนมาเป็นรูปครุฑพ่าห์ หน้าอัดทรงขีดตามแบบตัวอย่างของกระทรวงวัง มีข้อความประกอบเบื้องล่างว่า “โดยได้รับพระบรมราชานุญาต” หรือเป็นอักษรภาษาต่างประเทศว่า “By Appointment to His Majesty the King of Siam” แทนภาษาไทย ในรัชสมัยต่อๆ มา ได้ขยายขอบเขตการพระราชทานตราตั้งห้างแก่บริษัทห้างร้านและผู้ประกอบการกิจการที่กว้างขวางมากขึ้น โดยจะพระราชทานตราตั้งห้างตามพระราชอัธยาศัยเป็นสำคัญ เพื่อเป็นกำลังใจแก่ผู้ประกอบการในรูปแบบต่างๆ และส่งเสริมให้เกิดการประกอบกิจการภายในประเทศ ประหนึ่งเป็นการรับรองห้างร้านที่ประกอบกิจการดี เป็นที่ยอมรับนับถือและฐานะมั่นคง ทำให้คิดถึงหลักของการทำธรรมาภิบาล (Good Governance) หลักการและแนวคิดที่ได้รับการยอมรับระดับสากล ระบบที่สะท้อนประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการบริหารจัดการองค์กรยุคใหม่ คำนึงถึงหน้าที่และความร่วมมือของผู้ส่วนร่วม เป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่องความน่าเชื่อถือ ที่สำคัญ คือความโปร่งใสและตรวจสอบได้ เป็นวิธีสำคัญที่จะสร้างความยั่งยืนในองค์กรห้างร้านใดๆ การดำเนินการขอพระราชทานตราตั้งห้างนั้น ตามระเบียบซึ่งประกาศในราชกิจจานุเบกษา ลงวันที่ 15 พฤษภาคม พุทธศักราช 2482 และพระราชบัญญัติเครื่องหมายครุฑพ่าห์ พ.ศ. 2534 และ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2535 กำหนดคุณสมบัติของบุคคลหรือห้างร้านบริษัทที่จะขอพระราชทานตราตั้งห้างกล่าวโดยสรุป ดังนี้ เป็นผู้มิใช่ฐานะเป็นนิติบุคคลหรือจดทะเบียนแล้วโดยชอบด้วยกฎหมาย ได้ทำการติดต่อกับกรมกองต่างๆ ในพระราชสำนักมาก่อน มีฐานะการเงินดี เป็นที่เชื่อถือของประชาชนนานาน ประกอบการค้าโดยสุจริต ตั้งอยู่ในศีลธรรมและไม่เคยมีความผิดฐานทุจริตเป็นปฏิปักษ์ต่อความรู้สึกของมหาชน และไม่มีหนี้สินรุงรัง เว้นแต่หนี้อันเป็นปกติวิสัยธรรมดาเฉพาะกิจการค้าตามประเภท การยื่นหนังสือขอพระราชทานต่อสำนักพระราชวัง ผู้ขอต้องแสดงชื่อ นามสกุล ที่อยู่อันเป็นหลักแหล่ง รวมถึงมีหน้าที่ใดในห้างร้านแห่งนี้ ระบุประเภทของประเภทการค้า ยื่นใบสำคัญแสดงหลักฐานการเงินและค้าขายของห้างร้านประกอบการวินิจฉัย และลงลายมือชื่อรับรองว่าจะปฏิบัติตามข้อบังคับของตราตั้งห้าง เมื่อสำนักพระราชวังตรวจสอบและพิจารณาแล้วเห็นว่า บุคคลหรือห้างร้านบริษัทมีคุณสมบัติสมควรได้รับพระราชทานตราตั้ง จะทำความขึ้นกราบบังคมทูลของพระราชทานพระบรมราชานุญาต จากนั้นให้นายกรัฐมนตรีในฐานะบังคับบัญชาสำนักพระราชวังออกตราตั้งให้และประกาศในราชกิจจานุเบกษา จากนั้นบริษัทห้างร้านจะทำเครื่องหมายตราตั้งขึ้นเอง โดยจัดทำให้ถูกต้องตามแบบกระทรวงวัง และจะใช้เครื่องหมายตราตั้งประดับ ณ ที่ทำการค้าขาย พิมพ์รูปจำลองเครื่องตราตั้งลงในกระดาด ขอบ ใบเก็บเงิน ใบเสร็จ ฉลากของ พาณิชนบัตร แฝงยานพาหนะส่งของได้

ที่สำคัญ บริษัทห้างร้านนั้นๆ ต้องบำเพ็ญตนให้อยู่ในฐานะอันดีหรือดีขึ้นไป ซึ่งลักษณะพระครุฑพ่าห์ หรือแบบที่ใช้ตราตั้งห้างดังภาพที่ 5

วัสดุสำหรับใช้ในการสร้างองค์พญาครุฑ ตราตั้งห้าง และตราครุฑพ่าห์

1. ไม้ โดยในอดีตที่เทคนิคการสร้างงานปติมากรรมยังไม่เอื้ออำนวย จะใช้เป็นวิธีการแกะสลักจากไม้ ซึ่งแต่ละองค์ก็จะขึ้นอยู่ที่ฝีมือของช่าง แต่ขอเสีย ด้วย ตราครุฑพ่าห์นี้ เมื่อนำมาประดิษฐาน ก็จะต้องไว้นอกอาคาร เมื่อถูกแดด ถูกลม ถูกฝน ก็จะชำรุด และไม่สามารถที่จะบูรณะใหม่ได้ ต้องแก้ไขใหม่ทั้งองค์

2. ไฟเบอร์กราส เมื่อเทคนิคการสร้างงานปติมากรรมได้ถูกพัฒนา จึงนิยมมาสร้าง ไฟเบอร์กราส ด้วยที่ มีน้ำหนักเบา ทนต่อ สภาพอากาศ และยังบูรณะได้ง่าย แต่ก็ยังคงมีทำด้วยไม้เช่นกัน

เครื่องทรงขององค์ ตราตั้งห้าง ตราครุฑพ่าห์ โดย ยึดหลักของ เครื่องทรงของเจ้าพระยา แบบศิลปะรัตนโกสินทร์ ที่ประกอบไปด้วย (1) มงกุฎ (เทริด มงกุฎเตี้ย) (2) กรองคอ (กรองคอ หรือ นวมคอ) (3) พาดูรี (เครื่องประดับที่รัดต้นแขน) (4) ทับทรวง (เครื่องประดับสำหรับปิดหน้าอก) (5) รัตพระองค์ (เข็มขัด) และ (6) ผ้านุ่ง ไม่ได้จำกัดสี เมื่อได้รับพระบรมราชานุญาต ก็จะมีแถบบริบบัณสีเขียวมีข้อความว่า “โดยได้รับพระบรมราชานุญาต” ปรากฏด้วย (มูลนิธิที่ปี, 2559)

บทสรุป

ครุฑ ต้นแบบความดีเป็นที่ประจักษ์ พญาครุฑ เป็นสัญลักษณ์แห่งพลังอำนาจ คุณธรรม ความกตัญญูตเวทิตา และความเสียสละอันยิ่งใหญ่ จากเหตุการณ์ฝ่าฟันอุปสรรคนานัปการเพื่อชิงน้ำอมฤตมาให้พญานาค เพื่อแลกเปลี่ยนกับการปลดปล่อยมารดาให้เป็นอิสระภาพ ข้อพิสูจน์ที่บ่งบอกลักษณะนิสัยดังกล่าวของพญาครุฑ คือแม้พระนารายณ์เสด็จขึ้นจากเกษียรสมุทรเพื่อห้ามปรามพญาครุฑชิงน้ำอมฤต แต่พญาครุฑก็ยังยืนยันเจตนาที่จะช่วยเหลือมารดาอย่างถึงที่สุด แม้ต้องสละชีวิตตนก็ตาม พระนารายณ์สรรเสริญพญาครุฑบนความกตัญญูต่อมารดา และความอดทนอดกลั้นสุดกำลังที่ไม่ลี้มรสน้ำอมฤตแม้ความเป็นอมตะอยู่ตรงหน้า จึงประทานความเป็นอมตะให้พญาครุฑ และกล่าวขอต่อพญาครุฑว่า “ขอให้ท่านเป็นพาหนะของข้า ร่วมแบกรับภารกิจยิ่งใหญ่ ขอให้ท่านสถิตอยู่ที่ยอดเสาธงของข้า เพื่อท่านจะได้อยู่สูงกว่าข้า ” เหตุการณ์อันแสดงคุณธรรมที่ชัดเจนเกี่ยวกับครุฑประการนี้ ได้รับการนำเสนอผ่านแอนิเมชันในห้องจัดแสดงพื้นที่ที่สี่ อมตะเจ้าเวหา

ครุฑกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ตามความเชื่อทวารวดีซึ่งรับมาจากอินเดีย กษัตริย์ไทยทุกพระองค์เปรียบเป็นอวตารของพระนารายณ์ ครุฑซึ่งเป็นเทพพาหนะพระนารายณ์ ถือเป็นสัญลักษณ์แทนองค์กษัตริย์ด้วย จึงนำมาใช้เป็นตราแผ่นดิน เรียก “ตราครุฑพ่าห์” เริ่มใช้นับตั้งแต่สมัยอยุธยาจนรัตนโกสินทร์ ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้ครุฑเป็นเครื่องหมายระดับบนธง เรียก “ธงมหาราช” ซึ่งจะเชิญขึ้น ณ สถานที่ที่พระเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับ ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้ “ตราอาร์ม” แทนตราแผ่นดินระยะหนึ่ง แต่ต่อมาทรงดำริว่าตราอาร์มมีความเป็นตะวันตกมากเกินไป จึงทรงพระกรุณาเปลี่ยนมาใช้พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์อีกครั้ง และมีพระประสงค์ให้ใช้พระครุฑพ่าห์เป็นตราแผ่นดินสืบมาจนปัจจุบัน

ศิลปกรรม และมรดกทางวัฒนธรรมไทย ส่งผ่านถึงคนรุ่นหลังให้ตระหนักถึงคุณค่าขององค์ครุฑที่มีกับสังคม พร้อมทั้งสืบสานสัญลักษณ์แห่งความกตัญญู ความดีงาม และความซื่อสัตย์ ให้คงอยู่คู่สังคมไทยตลอดไป ผ่านการจัดแสดงที่ทันสมัย ประกอบไปด้วย 6 โซนจัดแสดง

ส่วนจัดแสดงที่ 1 โถงต้อนรับ : ทำความรู้จัก “ครุฑ” ผ่านเทคโนโลยีโลกเสมือนจริง หรือ AR

ส่วนจัดแสดงที่ 2 ครุฑพิมาน : เรียนรู้กำเนิดโลกและจักรวาล พร้อมท่องไปในแดนหิมพานต์ และที่อยู่พญาครุฑ

ส่วนจัดแสดงที่ 3 นครนาคราช : บุคนครนาคราช หรือ ถิ่นที่อยู่ของพญานาค ชมเรื่องราวศึกสายเลือดของพี่น้องต่างมารดา

ส่วนจัดแสดงที่ 4 อมตะเจ้าเวหา : รับชมแอนิเมชันแสงสีตระการตาผ่านเรื่องราวความเพียรพยายามของพญาครุฑ

ส่วนจัดแสดงที่ 5 ล้นเกล้าจอมราชัน : ตามรอย “ตราพระครุฑพ่าห์” ตัวแทนแห่งองค์กษัตริย์ที่ยังคงปรากฏครุฑเคียงข้างพระองค์เสมอ

ส่วนจัดแสดงที่ 6 ห้องจัดแสดงครุฑ : ชมความงดงามและพลังอำนาจของครุฑ ผ่านตราตั้งห้างพระราชทาน ซึ่งน้อยคนนัก ที่จะได้ชมและสัมผัสสัมผัสเสน่ห์คุณค่าเหนือกาลเวลา

จัดแสดงองค์ครุฑพระราชทานกว่า 150 องค์ ที่อัญเชิญมาจากธนาคารนครหลวงไทยกว่า 100 สาขาทั่วประเทศไทย มาประดิษฐาน ณ พิพิธภัณฑ์ครุฑ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในอนุรักษ์ศิลปกรรม และมรดกทางวัฒนธรรมไทย ส่งผ่านถึงคนรุ่นหลัง ให้ตระหนักถึงคุณค่าขององค์ครุฑที่มีกับสังคม พร้อมทั้งสืบสานสัญลักษณ์แห่งความกตัญญู ความดีงาม และความซื่อสัตย์ ให้คงอยู่คู่สังคมไทยตลอดไป ผ่านการจัดแสดงที่ทันสมัย โดยไม่เสียค่าเข้าชม เปิดให้เข้าชมทุกวันศุกร์และวันเสาร์ เวลา 10.00 – 16.30 น. จำนวน 3 รอบ เวลา 10.00-11.30 น. / 13.00 – 14.30 น. และ 15.00 -16.30 น.

เอกสารอ้างอิง

- กนกฉัตร เทวรักษ์ดา. (2565). *พญาครุฑ ตำนานความเชื่อความศรัทธาและทิศทางธุรกิจ*. (การจัดการมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหิดล).
- ดารารวรรณ เกตวัลย์. (2563). ครุฑ : คุณลักษณะแห่งผู้นำ. ใน *รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยบัณฑิตศึกษาระดับชาติ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด ครั้งที่ 2 “นวัตกรรมสร้างสรรค์ ศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน”* (น. 697-706). ร้อยเอ็ด: มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด.
- นภสร ศรีวิลาศ. (2560). *เรื่องราวของตราสัญลักษณ์จากพระเจ้าแผ่นดิน ที่แสดงบรรษัทภิบาลที่ดีแบบสมัยโบราณ*. สืบค้น 29 มกราคม 2567. จาก <https://readthecloud.co/scoop-20/>.
- ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องระเบียบการพระราชทานตราตั้งห้าง. (2482). *ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 56 หน้า 422*. สืบค้น 27 มกราคม 2567. จาก <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2482/D/418.PDF>.
- พระไตรปิฎก ฉบับหลวง. (2549). *พระไตรปิฎกเล่มที่ 27 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 19 ขุททกนิกาย ชาดก ภาค 1*. สืบค้น 14 ธันวาคม 2566. จาก <https://84000.org/tipitaka/read/?27/2387>.
- พิพิธภัณฑ์ครุฑ. (2554). *ความเชื่อและการกำเนิดจักรวาล*. สืบค้น 12 กุมภาพันธ์ 2567. จาก <https://www.museumthailand.com/th/museum/Garuda-Museum>.
- _____. (2567). *มิวเซียมไทยแลนด์*. สืบค้น 12 กุมภาพันธ์ 2567. จาก <https://www.museumthailand.com/th/museum/Garuda-Museum>.
- มูลนิธิทีทีบี. (2559). *ไฟ-ฟ้า จุดประกายเยาวชนและชุมชน*. สืบค้น 12 กุมภาพันธ์ 2567. จาก <https://www.ttbfoundation.org/th/garudamuseum/ebook/>.
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (2567). *ตราแผ่นดินของไทย*. สืบค้น 12 กุมภาพันธ์ 2567. จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/ตราแผ่นดินของไทย>.